

Alberti reneszánsza

A hagyományos művészet- és kultúrtörténet-írást tanulmányozva lehetetlen megérteni, miért olyan hatalmas horderejű az Alberti-jelenség. Rengetegen elemezték az antik kortól a toszkán stílusig húzódó kétezer év történetét, de a legalapvetőbb kérdésről aligha szóltak: ha Alberti koráig töretlenül jelen van a klasszikus görög filozófia, létszemlélet, ha a késő római szinkretizmusban összefutó ezoterikus tradíciók adják az – akkori értelemben vett – tudósok vizsgálódásainak kiindulópontját, akkor miként volt lehetséges, hogy a nyugati kereszténység – világi és szellemi struktúráját tekintve – egyáltalán létrejöhetett? Mindannak ismeretében, amit az azóta eltelt évszázadok tudománya elénk tárt, kijelenthető, hogy a gótika kora teljességgel idegen a megelőző s rákövetkező korszakoktól, szemléletét, transzcendencia-felfogását tekintve. Ha megpróbáljuk a dolgokat a gyökerüknél megragadni, ha a korabeli filozófiai, azaz teológiai, esztétikai paradigmákra koncentrálnunk, szinte felfoghatatlan, hogy földrajzilag és a kultúrahordozó népességet tekintve ugyanabban a környezetben, történelmi léptékben elenyésző idő alatt ilyen változások végbemehettek.

Alberti életművére tekintve szemtanúi lehetünk az „újjászületésnek”, a korszakváltásnak. Tudósként, teoretikusként – kortársai s az utána jövők véleménye szerint is – szinte egymaga végzi el a feladatot: visszavezeti az alkotó emberi szellemet arra az útra, amiről némileg letévedt néhány évszázadra. Alberti szellemi teljesítménye által kivirul, s adekvát irányokba burjánzik tova az időtlen gondolat. A klasszikus hagyomány ebben a megközelítésben töretlen, Averroës, Maimonidész közvetítése által Gasparino Barzizza humanista iskolájában, majd a bolognai egyetem professzorainak tanításaiban is él. Ha igazgatunk kissé a társadalmi-hatalmi háttér raszterén, a kor tudományos mintázatát ráfektethetjük a 4-5. század képére. Ez a korrekció segít túllépni a zavaró körülményeken, például hogy miért kellett Leon Battistának filológiai-filozófiai érdeklődése dacára kánonjogi irányba indulnia. Érdekesebb is lenne az életművet egyfajta sci-fiként úgy elemezni, mintha azt a 4. század kulisszái környeznék, ettől azonban most – érthető okokból – eltekintünk.

Alberti elsősorban tudós, teoretikus, ellentétben a közkeletű képpel, mely építész-szobrász-festőként láttatja. Bölcséleti tevékenységének fő célkitűzése a klasszikus örökség megismerése és aktualizálása. Latin nyelvű értekezései, komédiája, költészete már pályája elején egyértelmű bizonyítéka e törekvésnek, s később, ahogy esztétikai érdeklődésétől vezetve az alkotóművészetek felé fordul, saját programja és követői által bontakozik ki a reneszánsz, végül földrésznyi távolságban is. A művészet gyakorlati kérdéseire is nagy figyelmet fordító teoretikusként ő teremti meg a lehetőségét, hogy az „otromba görög stílust” (Vasari) a szépség, derű és jóság, az örök harmónia művészete válthassa fel.

Alberti kezdettől másként pillant az emberre, mint elődei, a családról írt könyve olvastán tisztán érezhető az új attitűd, mely a nevelésről, a barátságról és a legváltozatosabb morális kérdésekről írt értekezéseit belengi. Ezen attitűd révén eljut oda, hogy azelőtt elképzelhetetlen módon belenyúl esztétikai-tudományfilozófiai struktúrákba, s azokat gondolatai, felvetései révén mintegy megerjesztve, a tudományos vélekedést változtatja meg. Elég itt csupán a latin és a vulgáris nyelv hierarchiájának megkérdőjelezésére gondolnunk (még ha nem is a mi korunkra jellemző radikális felforgatás volt ez): az első olasz nyelvten megírása hozzá köthető; vagy a triviumból és quadriviumból eladdig hiányzó festészet helyzetének újraértelmezésére: korának festőit rendszeresen az antik elődöknél egyértelműen magasabbra helyezve szellemi-tudományos-morális nagyságukért magasztalta, kialakítva a későbbi idők intellektuálisan-szellemileg független és elismert festőképét.

Annak érdekében, hogy az elrugaszkodáshoz szilárd alapot teremtsen, a legbehatóbban tanulmányozza Vitruvius és Plinius elméleti-építészeti hagyatékát, s – mint méltatóitól gyakran olvashatjuk – teljességgel magáévá teszi azokat az elveket, amelyeket az antik elődök követtek.

Római tartózkodása során felméri, dokumentálja az építészeti emlékeket, saját maga által kidolgozott program alapján, immár pápai tanácsadóként elkészíti a város topográfiáját (*Descriptio urbis Romae*).

De re aedificatorium

címmel építészeti értekezést ad ki, melynek köteteiben ugyanúgy az egészet próbálja megragadni, az elméleti-bölcseleti-morális kérdésektől a gyakorlati szempontokig, ahogy teszi azt

De pictura

című könyvében is (amely a

De re aedificatorium

hoz hasonlóan klasszikus felépítésű retorikai remekmű). A legtöbb összefüggést felvető, korszakalkotó, sokrétű hatással bíró műveként ez utóbbi külön is érdemes a beható tanulmányozásra. (Elég csak a festészet és a festők helyzetének fentebb említett, ekkoriban végbemenő alapvető változására gondolnunk, mely jórészt Alberti tudományos igényű vizsgálódásainak és alapvetéseinek, egy új doktrína kidolgozásának volt köszönhető.)

Építészeti tevékenysége az alázatot is jól mutatja, amellyel a világhoz, a korszakhoz viszonyul. Élete utolsó munkája, a mantovai S. Andrea templom esetében például azt a hosszahajós elrendezést veszi alapul, melyet tíz évvel korábban, a S. Sebastiano tervezésekor már meghaladott, a centrális tér remek, szigorú és tartózkodó, „pogány” szervezésével.

Érzékenység, felkészültség, kellő elismertség és pozíció – az Alberti-jelenség együttthatói. Számtalan kortárs feljegyzés szerint elragadó, bővérű személyisége higgadt tisztánlátással vegyült. Kivételes alkotóerő a tanulásban tanúsított fáradhatatlan kitartás jellemezte. Mégsem görcsös akarattal, lelket-szellemet megnyomorító konoksággal emelkedett a kultúrtörténet nagy alakjai közé. A természettől kapott kegy volt az, amely pályájának magasába segítette. Boldogan, tisztelettől övezve halt meg. Alberti nem csupán gyarapította a talányokat, amelyekkel jelenkori művészeti vizsgálódásaink szembekerülnek, hanem kulcsot is adott hozzá, hogy örökségünket – s ezáltal helyünket – mind jobban megismerhessük.

Nyakas Attila